

KARLOBAŠKA LJEKARUŠA IZ GODINE 1603.

JULIJE DEROSI, VLADIMIR DUGAČKI, ANTE RUKAVINA

Medicina je stara koliko i ljudski rod, jer je već i pračovjek poznao neke osnovne lječidbene postupke, kao npr. hlađenje opekline ili upale vodom, odstranjivanje površnih stranih tijela, masažu bolnih dijelova. S vremenom čovjek upoznaje ljekovita svojstva nekih biljaka te pristupa složenijim lječidbenim postupcima, kao npr. namještanju iščašenog zgloba, imobilizaciji prelomljenog uda, zaustavljanju krvarenja. To je prva faza u razvoju medicine — iskustvena ili empirijska faza. Ona je bila isključivo rezultat promatranja i stjecanja iskustva, lišena svih drugih spekulacija.

Međutim, na taj način čovjek uspijeva protumačiti samo neka od bolesnih stanja, dok mu uzroci većine bolesti ostaju nedokučivi i tajanstveni, pa s vremenom počinje svoditi postanak bolesti na djelovanje nadnaravnih sila, demona. Liječenje u toj demonističkoj fazi svodi se na istjerivanje demona i druge magične postupke: čaranje, bajanje, vraćanje.

Daljnji je korak animistička faza — vjerovanje u uroke, vukodlake i sl., od kojih se čovjek brani sličnim magičnim postupcima.

S pojavom religije i medicina ulazi u magično-religioznu ili teurgičnu fazu, kad se bolest drži kaznom bogova, pa se i liječenje provodi molitvama i posebnim ritualima.

U svim se kulturama medicina razvijala na sličan način, prolazeći sve navedene faze, međutim jedna faza ne smjenjuje jednostavno drugu, nego se konačno svi ti elementi isprepliću, pa je narodna medicina u biti konglomerat svih tih faza, što se vrlo dobro odražava u ljekarušama.

Sva ljudska znanja, pa tako i medicinsko, prenosila su se usmenom predajom s koljena na koljeno, a s razvojem pismenosti javila se potreba da se lječidbeni postupci zabilježe kako ne bi ostali zaboravljeni. Tako nastaju ljekaruše — narodne medicinske bilješke koje sadržavaju savjete i upute o bolestima, lijekovima i liječenju. Njih su sastavljali narodni liječnici, u vrijeme vremena dopunjavali i mijenjali njihovi nasljednici, prepisivali više ili manje točno ostali pismeni ljudi, odnosno sastavljali nove odabirući najuspješnije recepte iz starih. Zbog toga je danas teško odrediti mjesto i vrijeme nastanka tih ljekaruša.

Najstarije dvije poznate nam hrvatske ljekaruše nastale su u senjskoj biskupiji (dakle u blizini gdje je nastala i Karlobaška ljekaruša) u početku 15. stoljeća, pisane su glagoljicom, a pohranjene u Arhivu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Jedna danas nosi ime »Razni zapisi i čaranja« (sign. IV. d. 55), a druga »Kako se razne bolesti liječe« (sign. III. a. 15). Prva je još poznata pod imenom »Strohalova ljekaruša« jer ju je opisao R. Strohal u Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena, knj. 15, 1910, str. 120—

—132 (opis korigirao I. Milčetić u Starinama, knj. 33, 1911, str. 191—192). Drugu je opisao I. Milčetić u Vjesniku staroslavenske akademije u Krku za godinu 1912, sv. 1, 1913, str. 61—69. U obe ljekaruše spominje se jedan od sastavljača Matija Benković iz Vinodola, a nastavili su ih pisati drugi članovi obitelji Benković. Ima indicija da su neke bilješke čak s konca 14. stoljeća, dok im završetak pada u 15. stoljeće.

Ljekaruša iz Karlobaga, o kojoj je riječ u ovom prikazu, napisana je godine 1603. i kronološki je treća po redu sačuvana Ljekaruša s područja Hrvatske. Slučajno je pronađena u ostavštini prof. dra Branimira Gušića (1901—1975), akademika i dugogodišnjeg ravnatelja Otorinolaringološke klinike na Šalati. Gušić je jedan dio svoje knjiške zbirke ostavio svojem bivšem zavodu. U zavodu su odabrane one knjige koje su držane za vrijedne u stručnom smislu, a druge su odbačene kao nevrijedne. Međutim, pri slučajnom i posljednjem pregledu tih odbačenih knjiga našao je ljekarušu prof. dr. Željko Poljak i tako je spasio od uništenja.

Gdje je Gušić pronašao ovu Ljekarušu, nije poznato. Moglo se posumnjati da ona potječe iz karlobaškog kapucinskog samostana, koji ima bogatu knjižnicu, osobito starih knjiga, no uvidom u samostanske knjige nije se mogao na njima pronaći način označivanja knjiga u knjižnici signaturom koja postoji na ovoj Ljekaruši. Običan ovitak na Ljekaruši također nije pronađen ni na jednoj samostanskoj knjizi. Sadašnji kapucini u samostanu, a oni tu nisu dugo, ne sjećaju se da je ta knjiga bila u njihovu posjedu niti su je ikada vidjeli.

Na ovitku Ljekaruše od običnog bijelog, sada požutjelog, tankog papira, koji vjerojatno potječe iz posljednjih desetljeća, u gornjem lijevom kutu nalazi se naljepnica sa signaturom: C II 28, što je vjerojatno oznaka neke privatne knjižnice.

Ispod ove naljepnice napisano je lijepim rukopisom:

Jandre Pribinnich

*Knige od svake nemochi
ka se primira chloviku i ver-
tudi od lesa i remedij suprot
mnogim sztvaram za pomochi.*

*(Karlobag)
1603.*

Tvrde korice Ljekaruše napravljene su od pergamene i formata su 13 × 19,5 cm. Na koricama je s vanjske strane ispisan glagoljski tekst crvenim i crnim glagoljskim znakovima. Prema mišljenju dr. Marije Pantelić i dr. Anice Nazor iz Staroslavenskog instituta »Svetozar Ritig« iz Zagreba taj »... rukopis bi mogao potjecati iz 15. st. Poput mnogih glagoljskih odlomaka i ovaj je poslužio kao korice za posve drugi rukopis. To je bila sudbina glagoljskih (i ne samo glagoljskih) rukopisa pisanih na pergameni. Zahvaljujući svojoj drugoj funkciji, mnogi su glagoljski spomenici, makar i u fragmentima, ostali

sačuvani. To se, eto, dogodilo i s odlomkom koji ste Vi zapazili na Ljekaruši iz Karlobaga«.

No, proučavajući pažljivo taj glagoljski tekst na koricama otkriveno je da on predstavlja skraćeni tekst 245. stranice (kosinjskog) Misala iz godine 1483. Pretpostavlja se da je ovako skraćeni tekst pojedinih stranica kosinjskog Misala nekada služio crkvenim ljudima kao pismeno pomagalo pri crkvenim obredima umjesto rijetkog i vjerojatno skupog pravog Misala.

Kako je prva stranica korica Ljekaruše jednim dijelom poderana, ispod nje se naziru i druge stranice slabo vidljivog glagoljskog teksta. Naravno, u rukama specijaliziranih stručnjaka koji bi te korice razlijepio na pojedine listove moglo bi se otkriti kakav je tekst na njima.

Tekst Ljekaruše iz godine 1603. ima 32 stranice, tj. 16 listova iako je prvotno bilo uvezano oko 30 listova. Stranice nisu označene rednim brojevima. Ispisane su dobro čitljivim rukopisom uspravnim latinskim slovima. Neki dijelovi teksta na prvih 12 stranica pisani su crvenom tintom, također svi naslovi recepata i skoro sva početna slova u receptima.

Pri nastanku Ljekaruše nisu bile korištene unutrašnje stranice korica ni druga stranica prvog lista. Međutim, one su znatno kasnije iskorištene. Tako je na unutrašnjoj strani korica, onoj s početka Ljekaruše, napisan slijedeći tekst:

Na 19. febra(ra) 1707. rodi se Jure brata Jive sin i od Mande Rupčičke u sobotu pred zoru po polnoći, komu G(ospodi)n Bog daj dobru pamet da bi on odhranil se na diku Božju i na poštenje starijih. Kum mu bi g(ospodi)n Bogmeštar Vuleručić i njegova gospa Onoride rojena Hunbergar (?).

Rukopis gornjeg teksta identičan je s rukopisom drugog dijela Ljekaruše koji se nastavlja na tekst iz godine 1603. i koji se sastoji od 18 stranica uputa i recepata koji su za sada teško čitljivi i nisu obuhvaćeni ovim prikazom. To je u stvari druga Ljekaruša, nastala 104 godine kasnije od ove Ljekaruše, i bit će obrađena drugom prilikom. Tada će biti zanimljiva usporedba obiju Ljekaruša koje dijeli vremenski razmak duži od jednog stoljeća.

Iza teksta ove druge Ljekaruše manjka nekoliko listova, a na trećoj, unutrašnjoj stranici korica, nalazi se crtež neke tvrđave. Možda je to Karlobag onoga vremena, a nevjeste crtež podsjeća na neku zatvorsku zgradu s puno prozora odnosno puškarnica.

Na kraju opisa Ljekaruše treba napomenuti da je na drugoj praznoj stranici teksta 238 godine kasnije ispisan latinskim jezikom i lijepim rukopisom slijedeći tekst:

*Sapiens sapienter,
Stupidus stupide!*

*Hoc scripta, quia superstitiosa,
et stupida, non nisi stupidum
fatentur Auctorem.*

*Fides veram, spes non dubia, chari-
tas integra, pharmaca sunt
saluberrima anima et corporis.*

*Talia scribentes et exercitantes
Diabolici potius Impostores et
Receptores, quam Christi apeda,
et Ministri quis, audiunt.*

Ita epinabar Carlobagi Die 13a Augusti 1841.

A. Ciganich
Cooperator

što u prijevodu znači:

*Pametan pametno,
Bedak bedasto!*

*Ovo je napisano, jer je praznovjerno
i bedasto, očituje bedasta autora.*

*Prava vjera, nada koja ne sumnja,
cjelovita ljubav, spasonosni su
liječkovi duše i tijela.*

*Koji tako pišu i po tom postupaju,
oni su radije zastupnici i primaoci
sotone negoli Kristovi sljedbenici
i službenici koji slušaju.*

Tako sam ja mislio u Karlobagu 13. kolovoza 1841.

A. Ciganić
suradnik

Gornji, puno godina kasnije dopisani tekst, vjerojatno je napisan u karlobaškom kapucinskom samostanu i govori o nepovjerenju u Ljekarušu odnosno njezine upute, ali i to da je Ljekaruša bila sačuvana u samostanu sve do sredine 19. stoljeća, a možda i duže.

Pri razmatranju postanka Ljekaruše može se postaviti pitanje: Kako je ta Ljekaruša napisana u Karlobagu na samom početku 17. stoljeća? U prethodnom, za naše krajeve burnom 16. stoljeću, Karlobag je bio dva puta poharan, godine 1525. od Turaka i godine 1592. od Mlečana, a inače u cijelom 16. stoljeću bio je u stalnoj opasnosti od turskog prodiranja. U to doba Karlobag je bio značajno naselje i važna veza Like s Podgorjem i otokom Pagom preko oštarijskog prijevoja. U antičko doba tu je bilo naselje Scrisa, a riječ Bag turskog je podrijetla i znači vrt, vinograd. U 14. stoljeću njegovi tadašnji gospodari krbavski knezovi Kurjakovići proglasili su ga slobodnim gradom, a štajerski nadvojvoda Karlo, koji je tada upravljao Hrvatskom krajinom, dade godine 1579. uz tvrđavu proširiti varoš i po njemu nastade Karlobag. Taj se naziv prvi put spominje 26. siječnja 1580. a povelja o tom s golemim pečatom bila je sačuvana u karlobaškoj općini sve do kraja prošlog rata.

Karlobag je bio važna vojnička tvrđava i zapreka prodiranju Turaka prema Podgorju i Senju i zato se stalno obnavljao. Pri svim stradanjima u nadiranjima Turaka ipak bi se uvijek sačuvao dio starosjedilaca koji je obnavljao naselje i tvrđavu i u kojem je onda nastala i ova Ljekaruša.

Karlobaska Ljekaruša prepisana je iz nekoliko starijih čakavskih glagoljskih predložaka o čemu već u prvoj rečenici njezin sastavljač kaže: ... ja mnogo grišni Jandre Pribimnich počeh pisati ove knjige izbirajući po knjigah ča mi biše viditi...). I doista, 11 receptata i zapisa preuzeto je više ili manje doslovno iz Strohalove Ljekaruše. Iz druge naše Ljekaruše »Kako se razne bolesti liječe« nije preuzet ni jedan recept, dok su ostali recepti možda djelomično preuzeti iz uzora koji nam se do danas nisu sačuvali ili su originalni. Time ova Ljekaruša ima veću vrijednost jer se većina receptata javlja u njoj prvi put. Zasigurno je onda ova Ljekaruša kasnije služila kao uzor drugim mlađim Ljekarušama.

Kako je već rečeno, u Ljekarušama se odražava narodna medicina kao konglomerat svih dotadašnjih razvojnih faza medicine. I u ovoj Ljekaruši nalaze se teurgički elementi — molitve Bogu, Bogorodici, svecima, osobito svetim liječnicima Kuzmi i Damjanu — zaštitnicima medicine. U njoj se nalaze demonistički elementi — poznata SATOR formula (doduše u našoj Ljekaruši krivo prepisana) — koja se jednako čita od naprijed prema straga i obratno, te odozdo prema gore i obratno. U čaranju se nalaze nerazumljivi znakovi za koje Strohal smatra da potječu iz starih patarenskih knjiga, budući da se patarenstvo širilo u 12. i 13. stoljeću i u Hrvatskoj, a osobito u senjskoj biskupiji; u bajanju se nalaze nerazumljive riječi (npr. »kujum konkuficem — kokufikum« ili »oreks — oreks — otifeks«).

U Ljekaruši se dalje nalaze neki magični postupci, kao davanje pupka ženskog novorođenčeta mužjaku od psa te recepti za istjerivanje uroka, zatim savjeti da u braku bude djece, da žena rodi sina, za obranu od tuče, za zaštitu žita od nametnika, za čuvanje oružja, protiv opijanja, za čuvanje od tatova te da neprijatelj »uhvati strah«.

No, ipak prevladava iskustvena medicina, u prvom redu uporaba ljekovitog bilja. Tako se spominje sljez (*Althaea officinalis* L.) kod kašlja čiji korijen sadrži i do 35% sluzi koja obavlja sluznicu i sprečava podražaj te pomaže kod otežanog mokrenja; bazga (*Sambucus nigra* L.) za istjerivanje glista, kostobolje i zaduhe; hren (*Armoracia lapathifolia* GILIB.) protiv glista, protiv grčeva i kao rubefaciens (»čini človiu persi tople«); trputac (*Plantago*) kod rana i srčanih edema; šafran (*Crocus sativus* L.) kod kamenaca mokraćnih puteva te kod čireva; lipa (*Tilia*) kod zaduhe; mak (*Papaver somniferum* L.) protiv grčeva; bob (*Vicia faba* L.) kod zubobolje i kao purgativ; ljiljan (*Lilium*) kod kašlja i srčanih bolesti; jasenak (*Dictamnus alba* L.) kod griže; đumbir (*Zingiber officinale* Rosc.) kod mokraćnih kamenaca; glog (*Crataegus oxyacantha* L.) kod vrućice; smokva (*Ficus carica* L.) protiv čireva; sporiš (*Verbena officinalis* L.) kod glavobolje i protiv čireva; metvica (*Mentha*) kod glavobolje; pelin (*Artemisia absinthium* L.) kod okobolje i zubobolje; ruta (*Ruta graveolens* L.) kod zubobolje; vratič (*Tanacetum vulgare* L.) kod zubobolje; konoplja (*Cannabis sativa* L.) za rane i zmijske ujede te mnoge druge ljekovite biljke.

Na drugom je mjestu uporaba dijelova životinjskog tijela od kojih se spominje jastrebova i vranina žuč, zečje srce i salo, jelenski mozak i rogovi, pčele, lastavice, jež, krt, puž, crvi, žensko i magareće mlijeko i drugo. Osobito je u narodnoj medicini popularna tzv. »nečisna apoteka«, tj. uporaba različitih izlučevina, pa se i u ovoj Ljekaruši spominju ušna smola i izmet.

Ovaj široki izbor sredstava u narodnoj medicini ne začuđuje, jer se čovjek u nevolji dosjećao kako je znao, budući da je u nas oficijelna, školska medicina bila tek u skromnom začetku. Zanimljivo je da lijekova i uputa za liječenje nametnika na koži i glista ima više. Vjerojatno su te bolesti u ono doba bile velika napast za žitelje i njihove životinje. Iskreno govoreći, neka od sredstava navedenih u Ljekaruši sve do danas rabe se pri pučkom liječenju ljudi i životinja (salo, hren, bazga itd.).

U doba nastajanja ove Ljekaruše (»va vrime cesara Rudolfa«) u »ostacima ostataka kraljevine Hrvatske« nije bilo niti jednog jedinog liječnika. Radi toga je hrvatski Sabor godine 1599. povjerio zagrebačkom Kaptolu da što prije nađe vrsnog liječnika i ljekarnika, to više što je tada u Hrvatskoj bjesnila kuga. No baš zato ni jedan liječnik nije htio doći u Hrvatsku, i tek kad je kuga godine 1601. prestala, kanonici su u Bečkom Novom Mjestu stupili u pregovore s liječnikom Danijelom Thérijem iz Ružomberka. Zbog natezanja oko plaće pregovori su dugo potrajali pa je Théri došao u Zagreb tek godine 1603, dakle iste godine kada je Pribimnić pisao svoju Ljekarušu (prvi ljekarnik Jakob Gasparini došao je tek godine 1606). Da je u to doba u Hrvatskoj i bilo liječnika, bolesnici ga ne bi imali čime platiti, jer su neprekidne provale Turaka toliko osiromašile Hrvatsku da je Sabor sve predjele južno od Karlovca oslobodio plaćanja poreza. Tako je i ova Ljekaruša bila namijenjena običnom puku da se navedenim sredstvima liječi sâm, u prvom redu ljekovitim biljem nađenim u prirodi, a uputa iz Ljekaruše kako »Meštar Oviceno gredući po jednoj časti u Vlasih« vrlo lijepo ilustrira kako čovjek mora učiti od prirode.

U Ljekaruši su dane i upute o zdravoj prehrani — »Vertudi od nekoliko jestvin ki užaju ludi jist«. Zanimljivo je da nema ni jednog recepta protiv kuge koja je baš tada harala, jer se držalo da je iluzorno tražiti lijek protiv te smrtonosne bolesti.

Karlobaška je ljekaruša zanimljiv jezični spomenik hrvatskog književnog jezika. Egzorcistički i apokrifni elementi u Pribimnićevoj Ljekaruši svjedoče, uz savjete, zaklinjanja, molitve i čaranja što su ih kroz stoljeća srednjeg vijeka prepisivali hrvatski glagoljaši, o vrlo starim uzorima. U nas su zabilježena zaklinjanja već iz prve polovice 15. stoljeća (npr. Amulet s molitvama i legendom o Sisinu), a u tim djelima sadržane su i molitve sa zdravstvenom nakanom (npr. molitva kod teškog poroda). Jezik Pribimnićeve ljekaruše ima zato dvije bitne sastavnice: s jedne su strane sačuvani stari jezični oblici, prepisivani od davnina, a s druge strane — zato što su ljekaruše bile praktični priručnici za širu namjenu — nalazimo kao temelj živ narodni govor onoga doba. Teško je danas reći kolik je bio Pribimnićev »jezični udio« kad je sastavljao svoju Ljekarušu i je li on uopće unosio neke jezične elemente svoga kraja (Karlobag, Lika). Isto je tako nemoguće sigurno ustanoviti je li Pribimnić cijelu Ljekarušu prepisao izravno iz glagolj-

skih knjiga ili je dijelove prepisao i iz knjiga gdje je glagoljsko pismo već bilo transliterirano na latinicu. Pribimnićeve je transkripcija ili transliteracija prilično nepouzdana, s puno pogrešaka, ispuštanja, dodavanja. Grafija je također dosta nedosljedna i neujednačena pa je nekad bilo vrlo teško, čak nemoguće, točno rekonstruirati neku riječ ili izraz. Zato je Ljekaruša transkribirana uglavnom u skladu s današnjom hrvatskom latiničkom grafijom, ali su ipak sačuvane neke osobitosti izvornika. Ostavljeni su oblici ule (ulje), škula (škulja), nega (njega), niva (njiva), zemla (zemlja), kapla (kaplja), prošna (prošnja), Kerstitel (Krstitelj) i dr. jer su to značajke čakavskih i kajkavskih govora, a i zato što se tako vidi glagoljaško podrijetlo Ljekaruše, jer glagoljica nema monografa za *lj* i *nj*.

Zanimljivo je da se u Ljekaruši ne razlikuju grafijski *č* i *ć*, već se oba bilježe jednako kao *ch*. To bi moglo značiti da je neki od prepisivačkih preteča Pribimnićevih bio kajkavac, ili da sâm Pribimnić nije razlikovao *č* od *ć*. Hrvatski čakavski tekstovi — i glagoljski i latinički — dosta dosljedno čuvaju grafijsku razliku između *č* i *ć*, pa bi u tom pogledu ova Ljekaruša bila iznimka. Teško je bilo odrediti i granice između rečenica jer nema interpunkcija, a velika slova javljaju se bez sveze s granicama rečenica. Zato je interpunkcija stavljana uglavnom po smislu, a gdje gdje se nije mogao uhvatiti pravi smisao zbog već spomenute Pribimnićeve prepisivačke nepouzdanosti.

Jezik je Ljekaruše u svom temelju čakavsko-ikavski s nešto ekavskih refleksa (belo, beli, besede, celo, cvet, mesto, sreda, telo, vera, zdelica), što je uobičajeno za mnoge čakavske govore. Međutim, ima riječi koje se mogu označiti kao kajkavske: vroki (uroci), peteh (pijetao), gdo (tko), kupica (čašica), protuletni (proljetni), kruto (jako, vrlo), sunčen (sunčan), spat (spavati), merzal (hladan), vkrast (ukrasti), nikuliko, imel i dr., a ima i konstrukcija koje se doimaju kao kajkavske: plakati se (da se ne plaču), vu sunčeno mesto. Ta značajka dosta je obična u hrvatskoj srednjovjekovnoj književnosti. Poznati su »kajkavizmi« u čakavskim tekstovima, kao npr. u Kolunićevu zborniku što ga je godine 1486. pisao Ličanin žakan Broz Kolunić.

Profesor Vjekoslav Štefanić kaže u predgovoru knjizi Hrvatska književnost srednjega vijeka (Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 1., 1969., str. 29): »Formirale su se kulturno-jezične regije od kojih su se svojom fizionomijom istakle tri: glagoljsko-čakavska, koja preteže u sjevernoj Dalmaciji, u Kvarnerskom bazenu, Krbavi i Lici te u Istri; dalmatinska s latiničkim pismom i čakavskim narječjem te donekle s ćirilskim pismom i štokavskim narječjem, a k njoj gravitiraju i pozadinski bosansko-hercegovački krajevi; treća je gornjohrvatska, pretežno kajkavska regija, pod jačim mađarskim utjecajem. Među ovim regijama, kako to pokazuju i tekstovi, bilo je uvijek kontakta i uzajamnog prožimanja. Isti tekstovi mogu se naći u sva tri narječja i u sva tri pisma. (...) Na području uže Hrvatske i Istre u glagoljskim se rukopisima mogu naći u toku XV—XVI. st. hibridni tekstovi s pomiješanim čakavsko-kajkavskim dijalektalnim svojstvima.«

Kako su hrvatsku srednjovjekovnu književnost u najvećem dijelu nje govali redovnici (pretežito glagoljaši), a oni su pripadali vikarijama i pro-

vincijama koje su u zemljopisno-administrativnom pogledu obuhvaćale različita hrvatska jezična područja, povezanost unutar pojedinih redova utjecala je na povezanost (književnojezičnu) među raznim hrvatskim govorima i narječjima pa se tako može objasniti i »jezična hibridnost« srednjovjekovnih tekstova. Treba dodati i to da su tekstovi, osobito oni sa širom praktičnom namjenom kao npr. ljekaruše, bili stalno prepisivani, da su selili iz kraja u kraj, pa se u njima — bilo svjesno, bilo nesvjesno — stvarao s vremenom jezik koji se može uvjetno nazvati književnim, dakle općim, a te su tendencije bile osobito zamjetne u doba reformacije i katoličke obnove.

Tako se i Ljekaruša iz godine 1603. jezično uklapa u hrvatsku srednjovjekovnu književnost, bez obzira na to što je pisana u početku 17. stoljeća. Ona čuva neke vrlo stare jezične elemente. U njenom leksiku imamo npr. riječi *belmo*, *bližika*, *čislo*, *hraniti*, *ložesno*, *mast*, *oblast*, *obratenije*, *sahranjenje* i dr., što su sve riječi koje se javljaju još u staroslavenskim tekstovima. I neke su konstrukcije vrlo stare (*sprosi jedan človik* — akuzativ za živo jednaka nominativu), a ima starine i u morfologiji (instrumental na *-um*: *čistum vodum*, *zelum*, *rukum*, *svetum Troicum* i dr; vokativ *Go-spodi*; staroslavenski prezenti: *budet*, *dokončujet*, *propadut se*, *sin živet*; *je u značenju ih* itd.).

Ima u Ljekaruši talijanizama i latinizama (cinciber, kantun, kunfin, quartana, quotidiana, tercana, veras, zkuranča i dr.), a tu su i poznate tuđice *beteg* (madž.) i *špotati se* (germanizam). Svakako bi jedna potanja jezična raščlamba Ljekaruše otkrila još neke jezične osobitosti, ali bi potvrdila stajalište da njezini korijeni sežu nekoliko stoljeća unatrag.

U Karlobaškoj ljekaruši 11 je recepata vrlo slično receptima u Strohalovoj ljekaruši. Na temelju usporedbe tih 11 recepata u obje ljekaruše može se sigurno zaključiti da Pribimnić nije te recepte prepisao izravno iz Strohalove ljekaruše već iz neke druge ljekaruše iako je izvor isti. Čini se da je Strohalova ljekaruša prepisana iz predložka koji je stariji od predložka iz kojega je Pribimnić prepisao svojih 11 recepata. To se vidi u usporedbi jezičnih oblika: meju ženu i mužem (Strohal) — meu ženom i mužem (Pribimnić), stlci (S) — stuci (P), mlči (S) — muči (P), slovesa (S) — slova (P), špotaje se (S) — špotajući se (P) i dr. Ova usporedba pokazuje da je u Hrvatskoj bilo dosta ljekaruša i da su se marljivo prepisivale na širokom području.

Da bi se olakšalo razumijevanje ove Ljekaruše izrađena je njezina transkripcija i manji rječnik. Neke se riječi nisu mogle nikako objasniti (možda i zbog toga što su krivo prepisane). Takve su npr. riječi *liotrazor* i *kasodor* (kasador, kašodor ?); možda prva znači neku otopinu ili otapalo (grč. *lyo* — otapam), a druga kositar (grč. *kassiteros*), te još nekoliko neodgonetnutih riječi koje su ipak uvrštene u rječnik na kraju ovoga prikaza.

U transkripciji Ljekaruše manji dio nepoznatih riječi odmah je objašnjen u samom tekstu, a veći dio nepoznatih riječi naveden je u Rječniku iza teksta Ljekaruše.

Tekst Ljekaruše glasi:

Anno Domini 1603. dei 16. otopra

Va vrime cesara Rudolfa, Gospodina našega, ja mnogo grišni Jandre Pribimnić počeh pisati ove knjige izibirajući po knjigah ča mi biše viditi za bolše od s(v)ake nemoći i ča se primira človiku i vertudi od lesa i re-medi. Suprot mnogim stvaram za pomoći.

NAJPERVO MOLITVA SUPROT OBLAKOM VELE DOBRA

Misal sveta i volna, čast Bogu jedinomu sloboščina zapovidaju tebi gràde ili si ti zapovidu gospodina Boga, ali si ti zapovidu gospodina i Di-vice Marije, ili si ti zapovidu Mihovila Arkangela, al si ti zapovidu Ivana Apostola Evangelista, ali si ti i svetoga Jak(o)va Apostola, zapovidaju sve-toga Petra i Pavla Apostola, zapovidaju vsih svetih i Božih da ne ima gràd zali oblasti na kunfinu ovom. Ime!¹

Kadi položena bude ova molitva, da biži pusta mesta gdi peteh ne poje ni pas ne laje ni kola teku. Zaklinam te grade zali I Duhi Boga živoga, zaklinam te 9 učini angelskimi i zemlum i drivom i tajnami s kim i voda poražena bi, zaklinam te 9 zemalskimi bližikami Cesara strašnoga i veliko-ga, zaklinem te tim ki sva slova stvori da nimaš oblasti, grade zali, na kun-finu ovom mestu. Va ime oca gol(o)ga i sina, kerste stari i Duha svetoga, kerste razori, karste pogubi, Amen. (znak zvijezde)

OD KRUP DA NE NAŠKODE NA TVOJOJ NIVI NI U TERSU I POJ
TER NAPIŠI OVE BESIDE ZDOLA PISANE TER U HARTI POSTAVI NA
ČETIRE KANTUNI PO JED(N)U CEDULU, A NA SRIDI JED(N)U

TO SU TE BESIDI: Apokis + mois + potris + edokone + oneos + tona
+ ton + aion + tipos + kedoiko + siloton + hala + zazana + kedor
+ keopus na ie + Danena + Finis.

TU MOL(I)TVU NIŽE PISANU NOSI PRI SEBI, MOLITVA OD GLAVE
KOGA GLAVA BOLI. TO UČINI SVETI PETAR KROZ VELIKU BOLEZAN
KU ON IMIŠE OD SVOJE GLAVE

Sveti Petar na mramoru kamiku sijaše (sjeđaše), a laloku rukom pod-piraše i pride k nemu Isukarst i reče nemu: Petre, ča imaš? Petar reče: Bolezan glavnu i dokončujet mi. Tada Isukrst zlamena ga i bi Petar zdrav I k(i) bi rekal: Gospodine, podaj svakomu ki reče molitvu ovu, da zdrav bude od bolesti glavne, ili pri sebi nositi ju z verum i slavum da prost budet bolesti glavne i negovi udi. Gospodi, ča ispuni prošenje nega, tako dostojan budi rab tvoj i mir daj mu, zdravlje duhovno i telesno glavno i onim udom negovim, amen. Va ime oca i sina i Duha svetoga. Amen.

MOLITVA OD BELMA VA IME OCA + SINA + I DUHA SVETOGA AMEN

Sveti Mikula biskup i mučenik imel je belmo na oku i bolezan na očiju svojih. Gospodine Isukerste, sine Boga živoga, ki jesi prosvitlil oči slipu rojenu i rekal nimu jesi: Idi i umij se u kupli sidonskije, i ki jesi prosvitlil oči svetomu Pavlu Apostolu i odnel jesi bolezan i sè gùbe i povlaku očiju

nega (ime) i molil i prosil est blaženi govoreći: Koji bi nosil ovu molitvu pri sebi i štal bi ju, ni bolezan ni povlaka ni sè gùbe ne budi na očiju negovih, odtidi od ovoga raba Božjega u ime Ilije s(ve)toga černa budi zlomlena.

Ovo jest križ † gospodina Boga, bižite strani protivnije po moru lov od kolene Judova amen + Va ime oca + i sina + I duha svetoga Amen.

MOLITVA PROTI FIBRI PIŠI I DAJ NOSITI OVA SLOVA NIŽE PISANA

Isukerst od Žudeov svezan bi na Kalvariju goru, k(r)iž na ramenu nosaše + i vas derhtaše i govorahu mu Židove: Isukerste, zač derčeš, ti imaš groznicu. Reče Gospodin: Nimam groznicu, ne bude imal ki godi bude ove moje svete besede moći pri sebi nositi ili se na ne spomenuti. Ne budi je Mikulj imiti, sveti Francisko, kral franački, ta budi pomoćnik od svake groznice ovomu rabu Božjemu (ime) + Va ime oca + i sina + i Duha svetoga Amen. Reci pervo 5 očenaši i 7 zdravih Mariji i vera Božij...

MOLITVA OD DICE KADA IM ŠKODI MISEČINA. NAPIŠI TE BESEDE ZDOLA PODPISANE NA HARTI OD BERGAMINI, ZOVE SE VIRGINE

Dan sunca ne ožežet tebe ni luna noćju. Gospodin hrani te od svakoga zla.

MOLITVA OD ČERVI ILI GUSINIC POMOĆI ČLOVIKU

Va ime oca i sina i Duha svetoga amen i svetoga Kuzmi i Domijana ki po svitu hodeći ličaše, Gospodinu Bogu čast činaše, mita ne zimaše, zaklinam vas gospodnimi angeli + Mihovilom + Gabrijelom, Rafaelom, Urijelom, gospodnimi evangelistmj Matijem, Markom, Lukom, Ivanom, blaženimi apustoli da pojdu iz toga kerščena tela i zlamenana (ime) živini — živinici i červi s červici i gusinici z gusinicami i matica s maticami, ako ste na mozgah, da padete na kost, ako ste na kosti, padite na meso, ako ste na mesu, padite na ranu, ako ste na rani, padite na paru, gospodina Boga moćom, blažene Divice Marije prošnum i curite kaple iz toga kerščena tela zlamenana (ime) riče svete Marije i vi ne morete u tom stati, zala živino, ni bliz zadivati, ni gnizda činiti, a ja vas zaklinam Isukerstom milostivim da padete kako cvet protul(e)tni i da padete kako list i da curite i jasmete kako pina na vodi gospodina Boga moćom, svete Marije prošnum, amen. I priletiše zkurani i zkuranči i ponesoše živine i živinici na tu pustu goru gospodina Boga moćom, svete Marije prošnum Amen. Blaženi sveti Kuzma i Domijan, ti budi tomu likar. Potom reci misu na čast svetomu Kuzmi i Domijanu.

ZATIM VAZMI KAMIKI PET I STAVI JE VEČER U OGAN(J) DA BUDU DOBRO RAZBILENI, TO UČINI. POTOM VAZMI ZEMLE KU MEĆU MIŠI VAN I TAKO STAVI POD JEDAN KAMIK NA TU BERNU I NAD SVAKIM KAMIKOM RECI MOLITVU ZGORA PISANU I TAKO BOLEZNI STAVI RANU NA TU PARU, OTE PRITI VAN ŽIVINE. VEĆ VAZMI ZEMLE KA JE POD VAŠELI KADI VINO KAPLE I K(R)UH U VODI DA VRE I TAKO HODI NA TU PARU

KADA SE ŽENA TRUDI DA NE MORE RODITI,
VAZMI SVIČU BLAGOSLOVENU I PIŠI NA NOJ OVE VERSE

Jako svaki mladenac muškoga spolu razverzaje ložesno sveto + Na-
reč(e)t se, Gospod(i)ne; i daj joj tu sviču držati u desnu ruku goruču, a ti
ki umiš, pošapci joj u desno uho kada joj gori ide hip, ovu veras niže pi-
sani trikrat:

Sveta Marija rodi sina svoga prez tuge i bolezn
Jelisav(e)ta rodi Ivana Kerstitela
tako i ova raba Božja (ime) mozi roditi prez tuge i bolezn. Daj-
te,² Isukerste, z ove nevole ako si mertvo, ko si živo, pomeni,
Gospodine, sini jedomskije i u Dan jerusolimski isprazdnite se,
isprazdnite + Va ime oca + i Sina i Duha svetoga. Amen.

Diva Marija rodi sina kako je niže (pisano); reci i tu tabulicu, piši na
koru kruha pšenična i daj pojisti ženi kada se trudi i bez s(u)mni por(o)di.
(zatim je zapisan magični kvadrat, ali je u izvorniku krivo napisan)

S	A	T	a treba biti	S A T O R
A	R	E		A R E P O
P	O	T		T E N E T
EN	ET	OP		O P E R A
ER	ARO	TAS		R O T A S

KADA SE ŽENA TRUDI, NAPIŠI NA HARTU OVE ZDOLA PISANE
BESEDI I ČINI DA ČISTA DIVOJKA SPREDE JEDAN KONAC TERE PRI-
VEŽI TU ČEDULU S TOM PREJOM NA PALAC OD DESNE NOGE. BABA
DA GA PRIVEŽE I ODVEŽE KAKO SE DITE RODI PRECE + ven + be-
rum + blott +

KI IMA FIBRU PIŠI NA OSTIJU OVE VERSI NIŽE PISANI, DAJ MU
POJIST REKŠI 3 OČENAŠI I 3 ZDRAVE MARIJE I VERU BOŽIJU

Isus Nazaranin, cesar žido(v)ski, ako zato mene išćete, ne brižite se ih
otiti Amen + kerst Isus + posridi nih hojaše, ako zato mene išćete, ne ka-
jute se pustiti mene Amen.

OD FIBRE PIŠI NA ČEŠAN NA TRIH ZERNIH TAKO TE VERSE
NAJPERVO

+ oreks + oreks + otifeks +

OD ZIMNICE VELE DOBRO PTIĆ ČA KAČKA UJI TER GA NOSI,
OTMI GA I NOSI PRI SEBI, TO JE TEBI LIK

ZA FIBRU + ISUS + MARIJA

Blagoslovi tebe Gospodin i obrani tebe
Pokaži obraz svoj tebi i smiluj se tebi

Obrati lice svoje k tebi i daj tebi mir i oslobodi tebe od svakoga zla fibrenoga, tercane, quartane i svagdane + va ime oca + sina i Duha svetoga Amen. Isus, Maria, gospodin blagoslovi tebe i sveta Marija i daj tebi zdravje + Isus + Maria + Mogućstvo Boga oca, razum Boga sina, miloserdje Duha svetoga oslobodi slugu tvojega NN od svake fibri, tercane, quartane i quotidiane u kriposti Isusa Nazaranina, krala žido(v)skoga. Duh v istinu pripravan jest, put uistinu nemoćna. Isukarste, oslobodi slugu N od svakog Duha zaloga radi semerti i groba tvoga.

OD ŽIVINE POMOĆI I RIČI PROVANA ČINI TAKO

Vazmi meda nekuhana i soka od hrena i smišaj i pomaži okolo rane i pospi prahom ki se zove žingrad ili mišemor, izidu živine.

ZA GRIŽU POMOĆ

Vazmi ježa i rasparaj ga i položi u peć raspalenu i osuši ga i istuci ga u prah i daj piti bolnomu — to je dobro.

ZA GRIŽU VELE DOBRO I OVO

Vazmi distana ča se di jesenak i anciana, izmišaj skupa i to je dobro za grižu.

ZA GRIŽU DOBRO

Vazmi soka od kùša i pij z belim vinom — to je likaria.

ZA GLISTE LIKARIJA

Vazmi sok od ramena i daj piti sako jutro natašće.

ZA GLISTI LIKARIA

Vazmi driva bazgova i sažgi ga i od onoga luga učini luži(n)u i davaj piti nikuliko jutar natašće i nete mu veće škodit . . .

ZA GLISTE LIKARIA³

Napiši otac sinu, mat ćeri ove riči niže pisane na harti i naveži na gerlo trikrat te besede piši santus pereminius.

ZA GLISTE LIKARIA

Vazmi netreska i kuhaj ga u vodi i pij natašće od serca, sve gliste ote mertve izajt.

OD PADAVICE DOBRA STVAR

Vazmi kertinca i oderi ga i suši ga i čini prah i daj piti komu je velik beteg — to je likaria.

OD PADAVICE VELE DOBRO

Vazmi jednu žužnu od jelenove kože i kad pade človik, priveži mu na grlo + u ime oca + i sina + i Duha Svetoga Amen i tako neka nosi tu žužniju doklamkoli človik umre. I tada čini odvezati tu žužniju + va ime oca i sina i Duha Svetoga Amen, pak položi ju pod pleća toga mertvoga človika govoreći: Ja zaklinam i zakapam nemoć ovoga človika NN: va ime oca i sina i Duha Svetoga Amen, tako da ne daš inpahali⁴ ovomu človiku NN do sudnega dne, dokli ta človik opet gori ne st(a)ne.

OD ZATVORA VODENOGA

Vazmi (sleza i skuh(a)j ga u vinu i pij juhu i budeš scati.

... SCE KAMIK, PIJ OVE STVARI⁵

Vazmi od lišnaka lupin i stuci je u muntaru kruto da budu kako prah i prosi(j) je, položi jedan mal lončić i priloži žafrana koliko ga more uzeti trimi persti trikrat i nali(j) belim vinom ter pristavi k ogonu⁶ da vre i do devet krat nali(j) uzmućujuć⁷ človik 9 krat i smišaj do devet jutar natašće — vās pojti van.

... DIHAJ pij cinciber s ostom — to je lik.

... RUMEN ČINI OVAKO

Vazmi hrena i ij ga s octom natašće serce očeš imati lipo (lice?) zdravo.

KI BI VRUČEN BIL

Vazmi terna glogova i nega cvet i kada ga s onim, to je lik.

KOMU SU VROKI

Vazmi mozga od jelena i maži se s nim i bude bole.

OD TRESLIKE

Piši na ostiju ove zdola pisane besede + mir + otac + premaže otac nadiha + sin + živet + Duh + sveti + Isukarst rodi + Isukerst umiri, Isukerst skerse.

LIKARIA ZA GRINTE

Vazmi miseca marča ili agusta pupak od smokve i stuci je i sok ožmi i kladi u pizu liotrazora i kasodora i skupa mišaj i perom maži jedan krat na dan, a da stoji tri dni u loncu kada oć oprat u nem i nagni ga moćno i na svaki tretu dan i peri i maži se s tim, budeš zdravu; jedan misec potom sažgi jezik kōstanev i čini popel i mišaj s medom — ote vlasi rast.

VLASI ČINI RAST

Vazmi čuda pšel kada se ubiju i stavi je nad ogan kako da se budu mogle u prah starti i mišaj on prah s uljem i s tim maži ondi kadi bi otel da ti vlasi rastu.

KOMU SU NOGI ZLE

Vazmi mora i žila bela i muke pšenične i s(i)tne, čini kašu i obavij nogu ka te boli i budeš zdrav.

KOGA KOSTI BOLE

Vazmi meda i rakije i cveta od bazga i cvet od habata i smišaj skupa i kuhaj i pij dokle ti bude bole svako jutro.

KOGA KOLENA BOLE

Vazmi bele smoli i sala i smišaj skupa i maži kadi boli.

KI JE NEDUŠLIV LIKARIA

Vazmi meda lipa u kom nij u nem cveta bazgova, naranče kuhaj i pij natašće kada ležiš.

ZA KAŠAL

Vazmi sleza i sk(uh)aj ga u vodi i pij natašće srca vezu⁸ to je lik.

KAD RANA NE MORE ZARAST

Vazmi puža černa na komu ni kore ali lupini i privij ga na ranu, oće rana zarast vreda.

DA ŽENA RODI SINA A NE ŠCERE

Vazmi pupak od divojke kada se rodi ter ga stavi vu sunčeno mesto i daj ga psu, a ne psici — rodi se sin, a ne divojka.

DA SE RODI SIN, ČINI OVAKO

Vazmi srce od zeca, osuši ga moćno i smiši s vodom i da piju oba tri jutra natašće — rodi se sin.

KADA NEMA DICE ŽENOM

Uhiti jastreba i znamu mu žuč i maži se večer i muž i žena i budu dica.

KOGA GLAVA BOLI

Vazmi sporiša i češna i kuhaj ga, izmij se s nim trikrat, bude bole.

KI OGLUHNE

Vazmi vranove žuče i stavi ju u uho — bole bude.

ORUŽJE DA STOJI SVITLO VAZDA

Vazmi olova ter ga limaj i stavi ga u jednu zdelicu, stavi k nemu ulja i da skupa stoji 9 dan pak onim maži oružje, oće svitlo stati i čisto.

ZA OŽGALINU

Vazmi koren od bernbeča i stuci ga i ožmi, onim smaži onim ožgalinu.

KADA ČLOVIKA PROTISNE

Vazmi tri koščice ter napiši na nih: na prvoj bižite bozi — na drugoj Isus progoni vas + na tretoj sveršeno jest, ter po redu daj izisti onomu koga tišći.

KOGA TIŠĆI

Vazmi maka i octa ter ga s(v)rući i privij kadi tišći.

KOMU VONJA IZ GERLA

Vazmi smela i skuhaj ga u vinu belu i pij tri jutra natašće — zajde smrad od srca.

KOGA TIŠĆI LIKARIA

Vazmi hrena, izriži ga i stuci ga i pakla tankoga i smišaj sve skupa i stepli i pomaži kadi tišći da se ne opari i bole bude.

ZA GUŠCER

Vazmi turjaka i maži se s nim pod gerlo i cvet od met(v)ice. Dobar je piti za svaku stvar jadovitu.

ZA BODAC

Vazmi smoli i kuhaj v ostu i namaži na sukno červleno i pritisni ondi kadi tišći.

ZA ŽELUD(AC) LIKARIA

Vazmi loja iškopčega i smoli borove i voska netesana, to sve skuhaj v octu belu ter ga natopite jednu krpu i privij; tuliki se jesu dobri mladi miseci⁹ osušivši i sterti u prah i dati piti u vodi.

ZA KAŠAL ZA SRCE KOMU KRV

Vazmi modroga liliuma koren, veća umoci¹⁰ ima nego listje, uzmi iz korena negova, izriži ga i naveži na konac i st(a)vi ga sušiti u hlad. Dobro je za mnoge stvari, najprvo piti od kašla i s vinom čini človika spati.

ZA SERCE JE DOBAR KOGA SERCE BOLI

Vazmi trave podvitnice ter ju stari u jaje tere ujutro pi(j).

ZA SERDOBOLJU LIKARIA

Vazmi červa beloga ter ga uzimaj u jaju tarući utro.

AKO BI SE KI NABOL NA KOST ALI NA KU DRUGU STVAR

Vazmi sala od zeca, privi na ranu i zajde kost van.

KOMU ČRIVO IZPADA

Vazmi prazdnih puži izgori je i učini prah i bela tamijana i smiši skupa i kada črivo spade, poj ter ga operi belim vinom toplim pak pospi s tim prahom ter ga postavi nutar.

KOMU JE VRID

Vazmi češna i papra i smokov suh i ako sega¹¹ sala i ul(j)a a smišaj sve skupa i privij i ne pij vina, nego s (o)ctom šafranom vodu i bude bole.

KOGA ŽELUDAC BOLI

Vazmi lajna od baka ter ga podfrigaj na ul(j)u i pritisni ga ondi kad želudac gre i bude bole.

POMOĆI ŽITU DA GA MIŠI NE JIDU NIJEDN(A) STV(A)R

Vazmi vučiju kožu i učini z ne rešetno i probi na tridev(e)t škol i prosijaj s njom žito — ne boj se ni jedne zle stvari.

ZA STANUTI KERV OD RANE KADA KERV TEČE

Vazmi tri viveri drina ter stavi na ranu i reci: Zaklinam te kervi cica one duše ka prodaje vodu u vinu i prestane.

ZA STANUTI KERV

Napiši s kervom ka teče ova dva imena zdola pisana: ijon + neon + i cureći ostane.

OD KERVI KOMU TEČE

Piši ove riči i naveži na gerlo: jote ijot hon agla ulci jele ikon.

AKO KOGA KAČA UIJE, UČINI OVAKO¹²

Prekriži perstom i umoči ga u uho desno unutar i pomaži s tim smradom i rana neće moći oteći.

KOGA KAČA UJIJE

Vazmi kokoš živu tere ju pritisni na ranu i derži dokli krepa; kako pervo¹³ krepa, a ti drugu pritisni i čini tako dokle krepava, rasparaj ju.

KADA ŽENA NE LUBI MUŽA

Uhiti rebca živa i znamu srce i najdi dva derva razlika ka su skupa srasla i učini od njih ražan i speci serce i daj otima isti.

ČINITI MIR MEU ŽENOM I MUŽEM¹⁴

Vazmi list jedan od javorike tere piši ova zlamenja na nega ter postavi pod prag od kuće (slijedi više od 20 nerazumljivih znakova).

DA DICA MUČE DA SE NE PLAČU¹⁵

Piši ova slova niže pisana na hartu i obisi na gerlo (slijedi 6 nerazumljivih znakova) veće da dica muče (slijedi isto toliko nerazumljivih znakova) i ovo naveži na gerlo.

ZA ŽIVINE NAPIŠI OVA SLOVA NIŽE PISANA PRITISNI NA RANU I POMRU ŽIVINE

..... opeta napiši ove niže slova, pritisni na ranu.....¹⁶

ZA SRAB LIKARIA DOBRA¹⁷

Vazmi jednu naranču, na noj učini škulu ondj kadi se žbičica derži i na n(j)u položi soli i ula i skučaj poli ognu i s tim maži srab ali kraste — budeš zdrav.

ZA IZIGNATI ČAMŽE

Vazmi kozju žuč i maži okole postile, ote sve čamže poginuti i krepati.

ZA PŠELE DA JE MORE ODAZVATI

Reci ovako: apilata ababiante zaklinam vas, pšele, Abramom i Sakom,¹⁸ trimi prazdniki — paski (Uskrs) i petikosti (Duhovi) i svetim Ivanom da vi sidete na ovoj uji¹⁹ aliti st(a)blu i mir imajte i ta imena reci trikrat: probatum probatum.

ZA ŠENCE DA POGINU

Vazmi vratiča i kuhaj ga u vodi i umij se s nim ki je šenčiv.

ZA ŠENCE DA BIŽE IZ GLAVE

Vazmi konskoga sala i soka od pitomoga žira i s nim misaj skupa i maži glavu.

ZA PRASCE KADA CERKAJU

Napiši ove besedi na kruh i daj iziti pra(s)cem i nete pocerk(a)t + kujum konkuficem + kokufikum.

DA TE TVOJI NEPRIJATELJI LUBE I RECI PSALAM

Spasi me, Bože, ja unidu do duši mojeje — reci sverh kupice vode čiste i prolj na vrata nepriatela tvoga — oće te priaznivo iskati.

AKO OĆ DA TVOJI NEPRIJATELI STRAH OD TEBE IMAJU, RECI PSALM

Bože maste²⁰ i gospodine, i reci: Y kra ta psalm, svi nepriateli ote od tebe strah imati (umjesto znaka Y treba po potrebi staviti broj).

ZA LIŠAJE VELE DOBRO

Vazmi ožigavinc i habata lista i stuci skupa i s tim maži jako lišaj.

ZA FIBRU

Vazmi tri od češna zerna, najpervo (pogreška — treba: na pervoj) + aiona + na drugoj remedium + edukata + na tretoj rementum + kis, daj isti, reci tri očenaša i tri zdrave Marije i veru gospodinu Bogu. Na istoj veće piši na oblaticu + Kristus + vincit + na drugoj strane Kristus + strat. Daj mu popiti za fibru.

OD BELOGA BENEDIKTA KAKOV VERTUTEM

Vazmi beloga benedikta i stavi ga nemoćnomu pod glavu da ne vidi ako bude otil zdrav biti ali živiti oće se.

KOMU SUZE Z OČIJU TEKU

Vazmi mužju mlika od oslice ka doji samca, a ženi ka doji samicu i m(a)ži oči.

ZA OČI LIKARIA KOGA BOLE²¹

Vazmi mlade lastovic z nazla i postavi je u lonac i pokrij škrlum zgora i omaži ilov(a)čom okolo da para ne gre van i stavi u peć raspalenu pak iznami prah od njih i shrani ga i kada ga je triba, vazmi čistim srakom praha toga i zmišaj ga s medom i kada bude tvrdo, tada položi na čist rub i kada greš spat, položi na oči bolne.

VEĆE LIKARIA ZA OČI²²

Vazmi praha od lastovic i pelina, rožene vodi i mleka ženskoga, istuci i smišaj skupa i st(a)vi na čisti rub i prikladaj ga na oči bolne i krvave u večer kada greš spat — to je sve lik.

MOLITVA OD ZIMNICE²³

Kada stupi Gospodin naš Isukrst na sviti²⁴ križ, tada to ča kadi biše, to sve drhtaše. Tada pristupi k nemu jedan star Židovin i špotajući se i reče: Gospodine Bože, tebe zimnica trese. Tada reče Gospodin: Ni me z(i)mnica trese niti me je nigdar tresla. Zato da bi nosil ovo, ne mozi ga zimnica trest ni na nega pristupit za čast presvete Dive Marije i muke ke je prijel za nas Gospodin naš Isukerst na križu + i ovom + nišon + tigrad + eprats + i kako ne mogu ist na jednom mesti, tako ta beteg ne mozi stat na ovom človiku Božjem: NN i mergi Amen. Va ime oca i sina i Duha svetoga Amen i s. mučeniku Kuzmi i Domijana i s. Ben(e)dikta opat(a) amen tim semogući i va tom ist teb umerk lik. Amen.

UČINITI DA SE ČLOVIK ALI ŽENA NE OPIJA, ČINI OVAKO

Vazmi preje od žene ka je umerla i položi je u vino, daj piti s te preje i reci: Kako je ova žena odstupila od ove preje, tako i ti odstupi od opijanja.

KOGA OTE MUČIT, DA NE MORE POVIDIT

Piši na koru o(d) kruha pšenična ove bes(e)di i daj mu pojisti i prvo nego poji, da reče tri očenaši i tri zdr(a)ve Marije i jednu veru. Ovo su ta imena niže pisana + imilor + ase + rota + prota + Deus + Aspeut + tota + sanguinem + son + hota + pelo + populi +.

ZA TADBINU

Vazmi listi od tri beršana i piši na ne ☆ i ta sijnal i položi pod obrus kada budeš za stolom i ako bude za stolom siditi tat, mora se od stola stati — provana stvar.

ZA TADBINU AKO TI SE ČA UKRADE, DA TATA MOREŠ U SNU VIDITI

Piši psalam veliki Gospodi i ove kratke ili slova i stavi pod glavu kada gre spati i ta psalam i stavi te slova na nega (crtež: tri crte u obliku položenog slova U ispunjene crticama).

LIK VEĆE ZA TADBINU

Vazmi koru od kruha pšenična i piši na noj ova slova niže pisana i daj jisti tatu i neće moći poživiti ki mliš (misliš) da je on vkral (slijedi tridesetak nerazumljivih znakova).

AKO OĆ(EŠ) DA TI JEDAN POVI SVE

ča ga budeš pital, napiši ova slova niže pisana i stavi mu je pod glavu kada gre spati, a kada se probudi, pitaj ča oćeš od n(j)ega, sve ti oće povi-dati; a to su ta slova: (slijedi tridesetak nerazumljivih znakova).

ZA BOL OD ZUBI

Vazmi boba černa čista ter ga sažgi i čini od n(j)ega prah ter stavi na zub ki boli — to je zubni lik.

ZA ZUBI LIK

Vazmi roga od jelena, sterši u prah i tari tim prahom oni zub ki boli.

ZA BOL OD ZUBI I OD TEKLINI

Vazmi kruha ozimačna i kruto vruća, iznami sredu i privi na uho z one strane ka te boli — to je lik.

ZA ZUBI KOGA BOLE²⁵

Vazmi Božje,²⁶ poj (pođi) ter zaprosi jedan človik konski čaval s kim ni rableno i tim čavlom imaš pisati te riči niže pisane na zemli i ta čaval zabij na to pervo slovo tere pitaj boli l ga tri kra(t). Kad reče: Ne boli, a ti vās čaval zabij u zemlu i pervo nego jesi ga zabil u zemlu, reci jedan očenaš i jednu zdravu Mariju i veru svetoj Poloniji i pak potari to pismo niže pisano: olodi misiro i sone makario.

ZA ZUBI MOLITVA

Va ime oca i sina i Duha svetoga Amen. Gospodine Bože, Isukerste blagi, va ime tvoje grem ja grišnik tvoju Desnicu i svetim Kuzmum Domianom načelnikom jur u miru pomozi, Gospodine, izbavi rabani tvoga NN. Zaklinam te svetum Troicum i blaženimi Apustolama i svetima Kosmum i Domianom da červi ne daste bolesti ovom božijemu rabu NN bolećemu zaklinam vas i zapovidaju vam + po milosti oca i sina + i duha svetoga čislo

červi tisuće ne podgrizite zubi ovomu rabu božijemu NN izajdite na (i)stok + oca + i sina + i Duha svetoga i zlamenje Salamuna iako toga jest Deržava i Cesrastvo (treba: Cesarstvo) + oca + i sina + i Duha svetoga + Amen.

ZA ZUBI I ČERVE U ZUBIH

Vazmi sporiša i tuci ga i stepi ga i derži ga teplo v ustih i stavi ga na zub ki boli i ako budu červi, ote mriti; i kadi bi žena bezdrava, ali nije matika (motika) na stran ganuta, ali se pretergla i kerv se onoj zela i nalijala se po noj nikada više nidga (negda) niže, nikada (nekad) na jednu stran, nikada na drugu; od tih stvari prihaju bolezniki ke ima pod otum stvarum da ju rado glava boli, vazmi rute i pelina i kuša i metlini i vratiča i najdi kamika tri lahki i stavi je v ogan(j) i kada budu vrući, i stavi je u jedan okrut i sverhu tih kamiki stavi to zelenje i neka žena stavi pod krilo tako vruće, a sideći nad njimi; i ulij malo vina zgora na kamiki i želja (zelja) da se bude kadilo ima matica priti na svojoj (svoje) mesto i tada vazmi jednu kokoš i kuhaj je u vinu celu i tu juhu sribi i tako učini do tri krat i tako budeš zdrav zdravu.

MEŠTAR OVICENO (Avicena) GREĐUĆI PO JEDNOJ ČASTI U VLASIH

i najde na putu jednu kačku priko kê bihu kola prošla i tako biše izmačena; i ta kačka ukazaše ka tome korenu terpucu ter potom ga poče kopati z ussti i st(a)vlati i na ranu. Ta meštar ondi sta poli n(j)e, poče gledati ča ta kačka čini i vidi da ozdravi ob tomu korenu. I ki ta terputac kuha i tu juhu pije, vās otekal od serca odgoni znutra i zvana; i ki bi zlomlen ili pre(t)rgnut bibi,²⁷ i zdrav bude...

OD KONOPAL KOLIKO SU DOBRA

Konopal koliko su dobra to jest jedno zelje teplo kada jest kuhano i jidući ga, svaki jal od serce odrene, a ki god sirovo meu rukom stare i to položi kada je kača ujila, na ranu, vās i²⁸ od rane svojum moćijum i van izrene i jošće kada je jelen ustrilan, tada prece gre kadi čuje konopli, svojimi ussti ta koren van vazme i položi na ranu i bude zdrav.

VERTUDI OD NIKULIKO JISTVIN KI UŽAJU L(J)UDI JIST

Hren ima ta vertud ki ga jutro ije, čini človiku persi teple i ča je človiku od veće, van pernese; i ki bi ga na malo rizal i dal sv(e)zan()om konju i drugoj živini ako bi červi u n(j)ih, ote pomriti i van pojti; i oto čini jutro, večer do tri dni.

OD RIPE

Ripa je tepla i lahka i ima tu vertud gdo ju jutro kuha i ije, svu grozu kâ je u t(e)lu odrene i ki nej juhu pije i ča je človiku prederto, liči, i ki ima kašal, čini ga osušiti i zdrava prijeti; i ki ju ije s uljem i s ostokom (octom) i snete te jidi ke človiku ne more probaviti ono je čini i sve zlo van spravi.

OD SIRA

Sir suši ki ga pre jida ji (tko ga jede prije jela); ta sir ne da probavit ono ča potle ji i ki ji sir mladi pred jidum, ono stvori merzal stumak i fibru prenese; ta sir ne more probaviti, negore s dobrim vinom ima se to sprobaviti.

OD JAJ

Jaje mehko ali kuhano to čini človika moćna i zdrava; ako ga ji tvrdo pečeno ali kuhano, čini človika ukorna obraza.

OD JAGAL

Jagle kada su merzle i suhi i ki je gusto (često) ji, človiku ne mogu sprobaviti, nego leže u želudcu kako blato, nego tribi da ji čim se mogu sprobavit.

VERTUD OD GRAHA KOMU JE ZDRAV I KOMU NI

Grah to je sučina gorka kada je kuhana; kada ga človik kuhana ji, stvori dobro probaviti mu; jošće želudac moćno topliti ima ta vertud; ki ima čira ili strup aliti jad želudcu, čuva se i ne ji ga zač veliku tegotu pernese i človika čini dopol mertva i čini velik ogan i velik otekal i pernese padavicu i veliku nemoć i stoga se dobro čuvaj.

VERTUD KI IMA BOBA

Bob kada je dobro kuhan, pročisti ga kroz rešeto, isperi ga čistum vodum zlamenanum (blagoslovljenom) i stavi ga s medenum kašun i z kozjim mlikom i tako ji; ča je štumiku zlo, sve van izčisti i stvori dobro probavito i čini to človika lahka. Bob ima tu vertud ki ga merzla ji, čini človiku veliku žeju (žeđ) i ki ga merzla ji ali poteplena, zbočnicu plodi naglo.

OVO SU SIGNALI OD POTRESENJA SVEGA ŽIVOTA KI KAŽU DOVIKE PRIHODI SE ČLOVIKU²⁹

Najpervo ako ti potrepeće za uhom desnim, kaže pribitak aliovo³⁰ kaže žalost žalost, a zatilak kaže plač, oko desno zlo, a livo dobro, i oberva liva kaže 'mnogo dobro i veselje; ako se nos potrepeće, to berzo dobro kaže, oberva desna pogibelstvo i ubojstvo kaže, ali ova svemu dobru pribitak; kada se oka obi skupa potrepeću, to je dobro i pribitak kažu; usnica desna gornja, dolnja kaže radost; lice desno kaže radost, lice desno kaže plač, a livo blago i veselje kaže; brade desni kraj dobro kaže, a livi zlo; oba ramena kažu obratnije rân; mišca liva kaže trud, a veliko blago i zlo ovo: oba lakta radost kažu, a desni lakat bolezan kaže, a livi svemu dobro sahranjenje; perst desni ruke mali ob(la)danje kaže, a livi perst plač kaže; perst veliki mnogo dobro kaže i tvoji nepriatelji propadut se; pe(r)st... (tu prestaje tekst prve ljekaruše, a nastavlja se tekst pisan rukopisom kao na drugoj stranici korica i na slijedećih 18 stranica, pisan godine 1707).

R J E Č N I K

A

ali ili
ancian, -a m. encijan, gorčica

B

bak, -a m. bik
belmo, -a s. bijelo na oku
benedikt, -a m. trava žečja stopa,
geum urbanum
bergamina, e ž. pergamena
berna, -e ž. brina. humak (*brna* =
blato, kâl)
bernbeč (ili *bernbek*), -a m. biljka sco-
lymus hispanicus, lat. verbena
beršan, -a m. bršljan
beteg, -a m. bolest
bliz blizu
bliz, -a m. (?) možda u svezi s imeni-
com *blizna* (udarac, rana) pa bi
bliz zadivati značilo zadavati uda-
rac ili ranu
bližika, -e ž. rođak, rod, rodbina
bodac, -dca m. probadanje, protiska
(npr. kod pleuritisa)
bolezan, -zni ž. bolest
brižiti (se) zabrinuti se

C

cića zbog, poradi
cinciber, -a m. đumbir (biljka Zingi-
ber officinale, korijen se upotrebl-
java za začim)

Č

čamža, -e ž. stjenica
černa (u tekstu *černa budi zlomljena*)
možda čarolija, vradžbina
červlen crven
češan, -šna m. češnjak
čislo, -a s. broj
čuda puno, mnogo

D

distan, -a m. jasenak (jesenak), dicta-
nus
diti, *dim* govoriti, reći

F

fibra, -e ž. groznica, vrućica

G

ganuti maknuti
gori ići dolaziti; *gori ide hip dolazi*
trenutak (npr. ženi da rodi)
grād, -a m. tuča, krupa
grinta, -e ž. krasta na glavi, bolest po
koži
guba, -e ž. guba, ali i svaka bolest na
tijelu, šuga, izraslina
gusto često
gušcer, -a m. bolest kad nabubre vrat-
ne žlijezde, angina (guštar)

H

habat, -a m. bazga
harta, -e ž. papir
hraniti čuvati

I

inpahal nejasno, možda *inpačal* prema
impač, pa bi *inpahal* značilo *smet-
nja*
isti, *idem* jesti
iškopči v. loj *iškopči*
izignati izagnati, istjerati
izneti skinuti, izvaditi; *iznami* (i *zna-
mi*) izvaditi (imperativ)

J

jad želudcu želučana bolest
jagla, -e ž. igla, vrst ribe
jasmeti (u tekstu *da jasmete kako pi-
na na vodi*), nestati ?, nejasno zna-
čenje; možda je infinitiv *jasti*
jid, -a m.¹ otrov; srdžba; želučana bo-
lest
jid, -a m.² jelo
jisti jesti
jur već

K

kača, *kačka* ž. zmija
kako kao; čim, kad
kantun, -a m. ugao
kasodor (kašodor ?) možda biljka ko-
siterница (ephedra)
kertinac, -nca m. krt, krtica
klasti, *kladem* staviti
kruto vrlo, jako, snažno
kunfin, -a m. područje, kraj

kupica, -e ž. čaša, čašica
kūš, -a m. kadulja, salvia

L

lajno, -a m. balega, izmet
laloka, -e ž. čeljust, vilica
les, -a m. šuma; drvo, drvlje
li samo, tek
lilium, -a m. ljiljan
limati rašpati, turpijati, piliti
liotrazor, -a m. nejasno značenje
loj iškopči vjerojatno loj uškopljene životinje
ložesno, -a s. majčino krilo, utroba, maternica

M

mah, -a m. plijesan
mast, -a m. možda u značenju *osvetnik*, prema staroslavenskom *mǫstb*
matika, -e ž. motika
merzal hladan
metati bacati; *metati van* izbacivati
metlina, -e ž. biljka metljina
mergi možda u značenju *granica*, *međa*, ali je vjerojatnije pogrešno umjesto *ime r(e)ci*
misc, -a m. vjerojatno trava *mjesečnik* (uz obično značenje *mjesec*)
mniti misliti (u Likaruši se javlja s disimilacijom: *mliti*)
muka, -e ž. brašno
muntar, -a m. mužar, avan, stupa (Skok ovu riječ stavlja u Gospić)

N

natašće i *natašće srca* natašte
nazlo, -a s. gnijezdo
nedušljiv zadušljiv, astmatičan
netresak, -ska m. biljka čuvakuća

O

obladanje, -a s. vladanje, vlast
oblast, -i ž. vlast
obratenje, -a s. vjerojatno: stjecanje, zadobivanje
obrus, -a m. ubrus
okrut, -a m. drvena posuda
ostoka, -e ž. ocat
otekal, -a m. otekline
ozimačni, *kruh ozimačni* kruh od ozi-me pšenice
ožeti, *ožmem* iscijediti
ožigavinca, -e ž. kopriva
ožgalina, -e ž. opeklina

P

pakal, -kla m. smola, katran
pasti na paru možda *krepati*, *parnuti*; usp. *ispariti* u značenju *nestati*
perneti donijeti, prinijeti
peteh, -a m. pijetao
pīza, -e ž. mjera
ploditi roditi, stvoriti
podvitnica, *trava podvitnica* možda: pavitina
poli kraj, pokraj, uz
popel, -a m. pepeo
poraziti udariti
pōstila, -e ž. postelja, krevet
poteplen podgrijan
potle poslije, kasnije
potrti poništiti, uništiti
poviditi ispričati, ispovijediti, otkriti što netko zna
povlaka, -e ž. mrena na oku (?)
prece odmah
prederti prodrijeti, provaliti
premagati, *premažem* pobijediti, nadvladati
prenesti, *preneti* donesti, donijeti
prihajati dolaziti
prihoditi se dogoditi se, događati se
priklasti, prikladam staviti, prisloniti
primiriti se dešavati se, događati se
prošenje, -a s. i *prošna*, -e ž. molba
protisnuti probosti, probadati (npr. pod rebrima)
provan, iskušan, ispitan
prvo prije
pšēla, -e ž. pčela
put, -i ž. put, tijelo

Q

quartana groznica (malarična) što se javlja svaki četvrti dan
quotidiana svakodnevna malarična groznica

R

rab, -a m. sluga, rob
rabiti raditi; uporabljati
ramen, -a m. titrica, kamilica
razbiliti užariti, ražariti
razversti, *razverzajem* otvoriti, rastvoriti
remedium, -ija m. lijek
rožena voda ružina voda
rub, -a m. rubac
ruta, -e ž. rutvica

S

sahranjenje, -a s. očuvanje
scati, *scem* mokriti
sijnal i *sinal*, -a m. znak, signal
smele, -a s. smilje
sneti, *snemem* skinuti, snimiti
sporiš, -a m. biljka paprac
spraviti spremiti; *spraviti van* otpremi, izbaciti
srak, -a m. riječ nejasna značenja; u Ljekaruši javlja se u izrazu *vazmi čistim srakom praha toga*; u Strohalovoj ljekaruši stoji na tom mjestu *čistim zakonom vazmi praha toga*, gdje *čistim zakonom* znači *na čist način*, odnosno tako da se ne zaprlja, da se ne onečisti
sribiti srkati, posrkati
stanuti zaustaviti
stati ustati
strti poništiti
strúp, -a m. otrov (u želucu); također u značenju krasta na glavi
sučina, -e ž. vjerojatno: sušina tj. suhota, suhoća

Š

škrîla, -e ž. škrilja, plosnat kamen
škula, -e ž. rupa, školja (Lika, Buzet, Vodice)
šenac, -nca m. uš
šenčiv ušljiv
špotati se rugati se
štati, *štem* čitati

T

tabulica, -e ž. tablica
tadbina, -e ž. lopovluk, lopovština
teći, *tečem* juriti
tegota, -e ž. težina, teškoća, tegotnost
teklina, -e ž. oteklina
ter zprosi jedan človik te zamòli jednog čovjeka
tercana, -e ž. malarična groznica što se javlja svaki treći dan
terputac, -tca m. biljka plantago, bokvica
trava podvitnica v. podvitnica

treslika, -e ž. drhtavica, groznica
turjak, -a m. možda turčinak ili turica
trava

U

učin, -a m. dostojanstvo, red, a možda je značenje magija (čini!)
ujisti, *uisti*, *ujim*, *ujidem* *ujesti*, ugrišti
uja, -e ž. vjerojatno *ulja*, košnica, ulište
ukoran (u tekstu *ukoran obraz*) vjerojatno: hrapav kao kora pa bi *ukoran obraz* značilo hrapav (nečist) ten
uzmitati uzmahivati, uzmućati, promućkati tekućinu u posudi
užati običavati

V

vašel, -a m. vrč (stakleni), vâž
veras, -rsa m. stih, pjesma
vertud, -i ž. i *vertud*, -a m. korist
viver, -a m. ili *viver*, -i ž. vjerojatno *iver* s protetskim *v*
vrtič, -a m. biljka umanika, tenacetum vulgare
vreda odmah
vrîd, -a m. ozljeda
vrok, -a m. urok

Z

zadivati nametati, zadavati
zbočnica, -e ž. vjerojatno napuhanost, tj. izbočenost trbuha
zimati uzimati
zkuran, *zkuranča* riba ukljeva (tal. scoranza); u Likaruši je prikazano kao da su to neke ptice
zlamenati, znamenovati, blagosloviti

Ž

žil, -a m. ljiljan
žingrad ili *mišemor* otrov protiv miševa, arsen, sičan
živina, -e ž. nametnici; živad; stoka
žužna, *žužnja*, -žne, -žnje ž. remen, kajiš

Bilješke

- gdje piše **ime** treba staviti ime onoga za koga se vraća
- možda znači **dite** tj. **dijete**
- u Strohalovoj ljekaruši ovaj savjet glasi: piši detetu na list i naveži na grlo otac sinu a mati kćeri ove ove riči niže pisane, piši trikrat »santus Permenius«, još dvakrat piši »+«.
- vjerojatno: inpačali, ili: ... ne daš inpača li ...
- u Strohalovoj ljekaruši nalazi se slijedeći recept: »KOMU JE KAMIK. Vazmi lešnaki lupinji, tre stlci v jednom muntare moćne da bude kako jedan prah, prosijavši položi v jedan mal lončić i pri-loži žafrana koliko možeš vzeti trikrat prsteh, i nalej belim vinom, tre pristavi k ognju da vre, i nalij do devet krat odmičuć 9 krat, i pij zmešavši do devet jutar na tašće i hoće vas van priti pomalov«.
- pogrešno, treba: **k ognju**, tj. **k ognju**
- uzmućujuć** tj. **uzmutujuć** ili **mućajuć**
- natašće srca vezu**, nejasno
- verojatno trava mjesečnik
- tj. korijen ima veću moć od lišća
- ako sega**, vjerojatno **oko svega**, a možda i ime životinje od koje treba uzeti salo
- u Strohalovoj ljekaruši ovaj recept glasi: »OT KACE KOGA UJI. Prekriži pristom, omociv ga v seru ka je v uhi desno, zaga omaži kadī je rana i ne će otok moc više«.
- treba: **perva**, tj. prva (kokoš)
- u Strohalovoj ljekaruši ovaj recept glasi: »ČINI MIR MEJU ZENU I MUZEM. Vazmi 1 list javorike tre piši ova znamenja tre postavi pod prag (slijede znakovi)«.
- u Strohalovoj ljekaruši ovaj recept glasi: »DA MLCI DETE. Napiši ova slovesa na čiste harte tre postavi na grli (slijede znakovi)«.
- umjesto točkica u Ljekaruši je napisano više nerazumljivih znakova
- identičan je recept u Strohalovoj ljekaruši: »Vazmi 1 naranžu i na njoj učini škulju na zbi-čice kadī se držala, i na nju položi soli i ulja i kuhaj poli ognja i tem pomazi srb ali kraste i bude zdrav«.
- treba: **Sarom** (pogreška prepisivača)
- ulji** (košnica, ulišta)
- nejasno, možda **osvetniče** prema staroslavenskom mǫstǫ (osveta)
- sličan je recept i u Strohalovoj ljekaruši: OT OČIJU. Vazmi lastovičice iz gnazda i vložī je v lonac i pokrij je škrlju i zamaži ilom i položi v peč, i kada se razbeli iznami i najdeš prah i shrani ga, kada je treba tada čistim zakonom vazmi praha toga i smes: s medom i kada bude tvrdo položi na rub oka, kda spat greš tad položi na oče bolne«.
- sličan je recept u Strohalovoj ljekaruši: »OT OČIJU. Vazmi pelina i rožne vode i ženskoga mleka i smešaj i prikladaj na oče krvavi i boleznive«.
- sličan je zapis i u Strohalovoj ljekaruši: »OT ZIMNICE. Kada stupi gospodin naš Isuhrist na sviti križ, tada to ča kadī biše to vse drhtaše. Tada pristupi k njemu jedan stari Židovin, špotaje se i rece: Gospodine Bože, tebe zimnica tresse. Tada reče Gospodin: ni me zimnica tresse, ni me je nigdare tresla. — Zato gdo bi pri sebi nosil ovo, ne mozi ga zimnica tresti ni na njega pristupiti za čast pre-svete divi Marije i muke, ke je prijel za nas Gospodin naš Isuhrist na križi. + jion + pison + tigra + epratiš +. I tako te rike ne mogu stati na jednome mesie, tako i ta beleg ne mozi stati v sem rabe božji, i mu r'ci: amen. + v ime + otca + i sina + i duha + svetoga + amen + i svetiju mučeniku Kuzmi i Domjana i svetago Benedikta opata, amen + tem + istem + i v tom jest tebe i mrk lik, amen, amen«. U našoj se Ljekaruši »nišon, tigrad, eprats« doimaju kao magične riječi, jer je tu izo-stavljena jedna riječ koja nam objašnjava njihovo značenje. Naime u Strohalovoj ljekaruši se kaže: »i kako te **rike** ne mogu stati ...«, pa je očigledno da se ne radi o magičnim riječima nego o iskrivljenim imenima rijeka Tigris, Eufrat i drugih.
- hiperikavizam
- sličan lječidbeni magijski postupak nalazi se i u Strohalovoj ljekaruši: »KOGA BOLI ZUB. Ima sprosi v ime božje 1 čaval konjski ki ni bil v tegu, tre tim istim čavlom imaj pisati te riči niže napisane (Oldi miser san Makario) na zemlji i ta isti čaval zabijaj na to prvo, tre pitaj trikrat: Boli li te? a kada reče: Ne boli me! tada zabij čaval vas u zemlju i najprio preja nere se zabija, r'ci 1 oče-naš i 1 zdravu Mariju i potari pismo«.
- pogrešno! Treba: **Va ime Božje**
- bil bi**, tj. **bi bio**
- treba: **jid**, tj. otrov
- i u Strohalovoj ljekaruši se nalaze ti znaci pod naslovom »SKAZANJE TREPETNIKA« samo je opis opsežniji.
- treba: **a livo**, tj. **lijevo oko**.

Dr Vladimir Dugački, Zagreb — Julije Derossi, Zadar — dr Ante Rukavina, Gospić

Karlobaška ljekaruša, što ju je godine 1603. sastavio Jandre Pribimnić prepisujući iz starih knjiga, što su puku služile kao svojevrsni medicinski priručnici kad nije bilo ni liječnika ni zdravstvenih ustanova. Ljekaruša koje se transkripcija donosi prepisana je iz nekoliko glagoljskih ljekaruša, a egzorcistički i magijski elementi u njoj svjedoče da su neke od njih bile vrlo stare. Jezik ove ljekaruše je stari čakavski pa je zanimljiva kao dokument hrvatske kulture; ona je prilog proučavanju povijesti zdravstva i čakavskog književnog jezika.

Z u s a m m e n f a s s u n g

EIN KARLOB AGER ARZNEIBUCH AUS DEM 17. JH.

»Karlobaška ljekaruša« ist ein Volksarzneibuch aus Karlobag, welches sein Autor (Jandre Pribimnić), aus alten Büchern übertragend im J. 1603 zusammengesetzt hat. Es gehört zu kroatischen Arzneibüchern die dem Volk also ein eigentümliches heils-medizinisches Handbuch dienten, besonders in der Zeit als viele kroatische Gebiete ohne Ärzte und Heilanstalten waren. In diesem Artikel wird die Transkription des beschriebenen Buches dargestellt. Es ist offenbar aus mehreren glagolitischen Volksarzneibüchern überschrieben worden, und exorzistische und magische Elemente aus seinem Inhalt zeugen dass einige darunter sehr alt waren. Es ist notwendig zu betonen, dass dieses Volksarzneibuch eine Reihe der Verordnungen enthält, welche sich auf dem Gebrauch der Heilpflanzen gründen und teils noch heute annehmbar sind. Neben solchen Verordnungen kann man darin auch solche Rezepte finden die ein deutliches magisches Kennzeichen haben oder Resultat des Volksaberglaubens sind.

Da »Karlobager Arzneibuch« aus alten Büchern überschrieben worden ist, seine čakavische Sprache hat einige Besonderheiten aus weiter Vergangenheit. So können wir z. B. sogar altkirchenslawische Worte und einige sehr alte Sprachkonstruktionen finden. Pribimnić hat bei der Übertragung leider oft Fehler gemacht, und in diesem Zwang der Verhältnisse liegt der Grund der nicht ganz zuverlässigen Transkription in heutiger lateinischer graphischer Darstellung. Das Buch »Karlobaška ljekaruša« aus dem Jahr 1603 stellt in jedem Fall ein interessantes Dokument der kroatischen Zivilisation und Kultur dar. Es kann bei Erforschung der kroatischen Heilkunde wie auch bei Erforschung der kroatischen čakavischen Schriftsprache und der lateinischen Schriftdarstellung bei Kroaten sehr nützlich sein.

Sl. 31 — Zaselak Nekići (»Smiljanići«) — Hrmotine, seosko dvorište. Snimio A. Glavičić, 1984.

Sl. 32. — Veliki bunar i lokva na planinskoj stazi koja vodi od Magistrale za Veliko Rujno, snimio A. Glavičić, 1982.

